

Nevşehir Folkloru'ndan Derleme Sözlüğü'ne Katkılar

DR. MEHMET HAZAR

Giriş:

580

Lrciyes Dağı ile Hasan Dağı arasındaki yanardağ yöresini ve Orta Kızılırmak Bölümünün bazı kesimlerini kapsayan Nevşehir'de halk dilinde kullanılan sözler, deyimler ve atasözleri büyük bir zenginlik gösterir. Yöre, Aksaray, Kırşehir, Niğde ve Kayseri'yle sürekli bağlantılı olmuş; bu toprakları yurt tutan insanlar müşterek bir hayat yaşamışlardır. Malazgirt zaferinden hemen sonra, o zaman adı Halys olan Kızılırmak'tan batıya doğru ilerleyen Afşin Bey komutasındaki Türk akıncıları günümüzdeki Avanos ve Gülşehir dolaylarına geldikleri zaman, kiliseleri olan bir Hristiyan topluluğu ile karşılaşmışlar. Fakat, Selçuklunun hoşgörüsüyle bu insanlarla anlaşmaya çalışırken hayretle, sevinçle, şaşkınlıkla görmüşler ki, Hristiyan olan bu halk Türkçe konuşan Balkan Türkleridir.¹ Bu topluluklar; Bizans imparatorlarının Sasani, İran saldırılarına karşı bölgeyi savunmak için yerleştirdiği Peçenek ve Uz Türklerinin soyundan gelmektedirler.² 1924'e değin bölgede yaşayan ve kendilerine asla Yunan demeyen Makedonya Gaga-

1 "Nevşehirli papaz Georg'un Anadolu Hristiyanlarının yararlanmak üzere Yunancadan seçtiği metinleri, 1815'te o zamanki Nevşehir ağzı ile Türkçeye çevirip *Altınoluk* adıyla bastırmış" (Korkmaz 1977: 6).

2 Bk. Akdes, Nimet Kurat (1988), "Peçenekler", *İslam Ansiklopedisi*, C. IX, s. 539-543; "Peçenekler ve belki Uzlardan bir kısmı bazı askerî hizmetler görmüşler, bu arada Romanos Diogenes'in Malazgirt'te Selçuklu Türklerine karşı savaşan askerleri arasında bulunan Peçenek, Uz ve Kuman Türklerinden bir kısmı Bizans ordusunu terk ederek Alparslan'ın ordusunun saflarına geçmişlerdir. Bizanslılar geri kalan Türklerle, Türk töresine uygun olarak anıd içirmişler ve bundan da olumlu sonuçlar almışlardır." (Özkan 1996: 16).

vuzları ve Sırguçlar gibi Karamanlı Türkleri de Hristiyan olmakla birlikte Türkçe konuşurlar ve Türk olduklarını gururla dile getirirlerdi.³ Bu nedenle Balkan Türkleri ile Orta Asya (Türkistan) kökenli Türkler Orta Anadolu'nun volkanik platolarında buluşmuşlar; birbirlerini etkilemişler, kültürel alışverişte bulunmuşlardır. Toplumlar arasında etkileşim yüzyıllar boyunca sürmüştür.

Yukarıda kısaca belirtilen "etnik yapısındaki özellik dolayısıyla, Nevşehir'in Orta Anadolu ağızlarını en iyi temsil eden bir ağız bölgesi⁴ niteliği taşıması" aşağıdaki eser üzerinde durmamıza sebep olmuştur (Korkmaz 1977: 8).

Nevşehir Folkloru 1; 1954 yılında başlayan bir çalışmanın, yarım yüzyılı geçen bir derlemenin, birikimin sonucudur. Nevşehir'in Göre köyünde, babalarının ve öğretmenlerinin iki amca çocuğunu yönlendirmesiyle başlayan çalışmada; söz, deyim ve atasözü zenginliği not defterlerine aktarılmış ve sonuçta, bütün bu halk ürünü folklorik değerler unutulmaktan kurtarılmıştır. Bunca uzun süren bir çabanın ardından daha oylumlu bir eserin ortaya çıkması beklenirdi. Bu bir başlangıçtır. Konunun uzmanları, Türkçeye gönül veren araştırmacılar çalışıp çabalayıp, görsel-işitsel yayın araçlarının alabildiğine hızlandırdığı erozyonu, olabildiğince yavaşlatmaya çalışacaklardır. Bu, yapılması gereken bir çabadır; övgüye değer bir girişimdir.

Nevşehir, söz dağarcığı ve halk bilimi açısından gürül gürül akan eşsiz bir kaynaktır. Egemen kültürün Nevşehir yöresine ait özgün olan sözcükleri silip süpürmeden *Derleme Sözlüğü*'ne aktarılması gerekir. Nevşehir gibi bir kültür bahçesinde kurumaya yüz tutmuş çiçekler misali bütün güzelliğiyle duran sözcüklerimizi dilimizin iksiri olarak saklamalıyız.

3 Bk. A. Dilâçar (1964), *Türk Diline Genel Bir Bakış*, Ankara: TDK yayınları, s. 124; "Gavuzların dışın-da kalan Balkanlar'daki Hristiyan Türklerden Makedonya Gagavuzları, Makedonya'nın güneyinde yaşayan 4 bin kişilik bir topluluktur. Karamanlılar, 1927'deki nüfus değişimiyle Balkanlar'a göçen ve çoğu Yunanistan'da yaşayan bugün de Anadolu Türkçesi kullanan insanlardır. Sırguçlar, Edirne dolayında yaşayan 7 bin kişilik bir topluluktur. Peçeneklerin torunlarıdır. Sur bir Peçenek oymağıdır, bu ad guş <guş <guz <Oğuz şek-linde yani Sur Oğuzları olarak açıklanmaktadır." (Özkan 1996: 26).

4 Ana ağız grupları doğu, kuzeydoğu ve batı grupları olmak üzere üçe ayrılır. Batı grubu dokuz alt gru-ba ayrılır. Nevşehir; Ankara, Kırıkkale, Çorum, Yozgat, Kırşehir gibi şehirlerle beraber VIII. grubun içerisinde yer alır. "Şimdiki zaman eki esas olarak '-yo'Dur (geliyo). Şereflikoçhisar ile Develi'nin Kızık Kö-yü ağızında '-yl/-iy/-yi', Niğde'nin Bor, Çamardı, Ferteke, Nevşehir'in Ürgüp ve Derinkuyu ağızlarında yer yer '-yorn, -yörü' eklen rastlanır. '-yorn eki, bu bölgedeki Yörük ağızlarının özelliğidir." (Karahana 1996: 176).

1. Kelime alışverişi bakımından Nevşehir tarihine kısa bir bakış:

Eski devirlerde bugünkü Nevşehir'in yerinde Kapadokya'nın önemli merkezlerinden biri olan Nyssa'nın bulunduğu belirtiliyor. 1725/1726 yılından önce burada *Muşkara* adında küçük bir köy bulunmaktaymış. Fatih Sultan Mehmed İstanbul'un nüfusunu Türkleştirmek için *Muşkara*'nın da bağlı olduğu Aksaray kasaba ve köy halkından bir kısmını İstanbul'a göçürtmüştür (Korkmaz 1977: 2- 4). İbrahim Paşa kendi köyünü güzelleştirmek istemiş, her bakımdan yenilik gösteren *Muşkara* adını *Nevşehir* (*Nemşêr*)⁵ olarak değiştirmiştir (Korkmaz 1977: 9).

Uygarlıkların bir kavşağı olan Anadolu'da Arap, Asur, Ermeni, Fars, Frik, Galat, Hitit, Kafkas, Kapadokya, Luuri, Muşki, Rum ve Sümerlere ait dillerden birçok sözcüğün yörenin Türkçesinde yaşatılması doğaldır. Geçen yüzyılda Fransızca sözcükler, günümüzde ise İngilizce sözcükler dilimizde çoğalmaktadır.

Nevşehir'in göç yolu üzerinde olması, öncelikle Bozok ve Üçok Oğuzlardan oluşan Türk boylarının ve Türkmen oymaklarının yöreye yerleşmesi (Korkmaz 1977: 27), Rumların bile çocuklarını âşıklık geleneğini öğrenip destan söylesin diye ozanlara çırak vermesi, yer altı köy/kentleriyle sağlam bir güvenlik sistemine sahip olan coğrafi yapısı, İstanbul ile olan yoğun ilişkilerinden dolayı merkezî şivenin deyim ve atasözlerinin yörede kullanılması, dilin gizli anlatım gücünü ortaya koyan argoya ait Kalaycı lisanı ve Geygel dilinin ifade kıvraklığının görülmesi (Caferoğlu 1943: 269 s.), il merkezinde Roman dilinin argo anlamlarına ağırlık verilmesi Nevşehir ağzını cazip kılmaktadır.

Acıgöl, Avanos, Derinkuyu, Gülşehir, Hacıbektaş, Kozaklı, Ürgüp gibi yerleşim yerlerinde alan araştırmaları yapılmalıdır. *Nevşehir Folkloru 1* bu araştırmalar için açılan yeni bir sayfadır.

2. *Nevşehir Folkloru 1* adlı eser:

Bu çalışma Nevşehir yöresine ait sözcükleri, deyimleri ve atasözlerini içermektedir. Eserin ön kapağında; Orta Anadolu haritası üzerinde, obada günlük işlerini yapan yörüklerin arkasında geçmiş medeniyetlere ait tarihî kalıntıları bulunan köhne surlar, arka kapağında ise meyve deposu olarak kulla-

5 Far. *nev* "yeni"; Nevşehir, Nevbahar, Nevruz gibi daha birçok örnek de vardır. Yörede Nevşehir iç ses-te v>m ünsüz değişimiyle Nemşêr (<Nevşehir) şeklinde telaffuz edilmektedir (Korkmaz 1977: 92).

nılan oyukların bulunduğu dağ yamacının eteklerinde eski iki katlı İstanbul evlerinin kara kalem çalışması vardır.

Sunu, ön söz ve teşekkür yazılarından sonra Mustafa Kaya'nın "Nevşehir İli Halkının Yerleşim Kökenleri Hakkında" güzel bir açıklaması vardır. Yine Mustafa Kaya'nın "Yayına Hazırlayanın Notu" şeklinde eserin kullanılmasıyla ilgili 17 maddelik bir açıklaması bulunmaktadır.

Eserde 700'ün üzerinde deyim, yaklaşık 800 atasözü ve 1000'nin üzerinde de sözcük, açıklamalarıyla beraber, bulunmaktadır. Bazı sözcüklere örnek cümleler de verilmiştir.

Eserin yazarları hakkındaki kısa bibliyografyadan sonra üç yapraklık not kısmı da bırakılmıştır. Bu tür eserlerde böyle ekleme yapılacak yerlerin bırakılması, devam ettirilmesi gereken bir matbaa geleneği olmalıdır. Nevşehir Belediyesi gibi diğer belediyelerimizin de kültürümüze yayın desteği vermesini her zaman dileriz.

3. Eserin *Derleme Sözlüğü*'ne katkıları:

Eserde yazı dilinde kullanılmayan deyim ve atasözlerinin yanında aşağıdaki sözcükler, hem yazı dilinde hem de *Derleme Sözlüğü* nde bulunmamaktadır.

3.1. *Sözlükte bulunmayan sözcükler:*

avsata: Avsata'nın Derin Kuyu'da söylenişi. Alışveriş.

çift nabız: Kedi ve köpek gibi hayvanlarda nadiren bulunan ve çok makbul sayılan, ayaklarının arkasındaki bir veya iki çıkıntı, parmak.

Diğdirçorak: Avanos kent merkezi yakınında çökelmeyle oluşan bir kalker yükseltisi.

lodur: Cimri, sert, içine kapalı.

Öküzbüzdüren: Kozaklı'da suyu çok sıcak kaynak. Rivayete göre; sürekli ot bulunan bu bölgede, bir öküz otlanırken doğal sıcak suların çökerttiği bir gölcüğe düşmüş, bu olaydan sonra böyle bir isim yöreye konmuştur.

öpöz: Öz be öz; "Nazik, benim öpöz dayımın kızı."

şağşür: Eşya ve kişiler için "eğik" anlamında kullanılan bir sözcük.

3.2. *Sözlükte aşağıdaki anlamıyla bulunmayan sözcükler:*

burgacan: Dizanteri.

cıdır: (KL) Genç kız.

çaşarat: Laf taşıyan, dedikoducu.

3.3. Kalaycı lisanına ait sözcükler:

asburukçu: Palavrası bol.

cıdır: Genç kız.

teğdir:- Aşırmak.

yeken: Para.

zanı:- Hissetmek.

4. Sonuç:

Nevşehir gibi her ilimizin sahip olduğu bir tarihî mirası vardır. Bu mirasın içindeki en önemli emanet ise dil yadigârlarıdır. Hızlı gelişen teknolojinin ve küreselleşen kültürün, millî özellikleri unutturmadan önce mahallî sözlü ürünlerin derlenmesi, derlenmiş olanların yeniden değerlendirilmesi ve toplu olarak yayımlanması gerekmektedir. Bu çalışma, o yörede yetişmiş bilim adamlarının önderlik etmesiyle başlayabilir.

Nevşehir yöresine ait tespit ettiğimiz yukarıdaki 15 kelime ortak kültürümüze bir katkıdır.

Türkçeye sahip çıkanlara ne mutlu...

584

Kaynakça:

- Caferoğlu, Ahmet (1943), *Anadolu Ağızlarından Toplamalar: Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Niğde ilbaylıkları ağızları, kalaycı argosu ve Geygelli Yörüklerinin gizli dili*, İstanbul: Burhaneddin Basım, 239 s.
- Dilâçar, Agop (1964), *Türk Diline Genel Bir Bakış*, Ankara: TDK yayınları, s. 124.
- Güney, Emrullah ve Güney, Hüseyin (2006), *Nevşehir Folkloru 1, deyimler - atasözleri - sözcükler*, Nevşehir Belediyesi Kültür yayınları, Ankara: Uyum Ajans, 170 s.
- Karahan, Leylâ (1996), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: TDK yayınları, 204 s. + haritalar.
- Korkmaz, Zeynep (1977), *Nevşehir Yöresi ve Ağızları I. Cilt Ses Bilgisi*, 2. baskı, Ankara: TDK yayınları, 227 s.
- Kurat, Akdes Nimet (1988), "Peçenekler", *İslam Ansiklopedisi*, C. IX, s. 539-543.
- Özkan, Nevzat (1996), *Gagavuz Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK yayınları, 349 s.
- Sümer, Faruk (1992), *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatları -Destanları*, İstanbul: TDAV yayınları, 384 s. + resimler.
- Türksoy, Cevdet (1970), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İstanbul: Tercüman yayınları, 962 s. + belgeler.